

СТАТИИ И СЪОБЩЕНИЯ

ИТАЛИЯ, ЕВРОПА И БЕРЛИНСКИЯТ КОНГРЕС

Симеон А. Симеонов

Един от дискутираните в Европа варианти за изход от голямата Източна криза (1875–1878) включва възможността за присъединяване на бунтовните османски провинции Босна и Херцеговина към Австро-Унгария. Това провокира в общественото мнение на Апенините надежди за компенсиране на Италия от Двудеинната монархия с т.нар. италиански “неосвободени земи” (*Italia irredenta*) Тренто и Триест, намиращи се все още в австрийски граници. Мисията на Франческо Криспи в Европа през есента на 1877 г. представлява опит на първото правителство на “левицата” да обезпечи с подкрепа искането за компенсации. Разчита се преди всичко на Германия, за чието привличане се използват направените от Берлин сондажи за сключване на двустранен съюз. Разговорите с райхсканцлера Ото фон Бисмарк обаче не водят до успех; стига се само до уговорка за сключване на съюз на антифренска основа при изборна победа (през октомври) на промонархическата, ултраклерикална партия във Франция. Продължена в Лондон, мисията постига по-оптимистичен резултат: външният министър лорд Дерби обещава съдействие по проблема при проявена от Италия готовност за подкрепа на английската политика в Изтока. В италианската историография съществува мнение за принципно безпочвения характер на “компенсаторната” политика, подета от “левицата”. Тази постановка обаче не отчита динамичния характер на обстоятелствата и стремежа на управляващите да заложат именно на конюнктурата, както и на шансовете, произлизащи от “английската” карта¹. Настоящото изследване разглежда опциите за реализация на споменатите шансове, а също и последиците от онези действия, които умишлено блокират подсказаната от тях тенденция.

Развитието на кризисните събития в Европа след мисията на Франческо Криспи доразкрива външнополитическата линия на Рим в текущата ѝ, вариативна предпоставеност. Внутрителната изборна победа на републиканските сили във Франция през ноември 1877 г. внася успокоение сред управляващите от “левицата”, което се оказва достатъчна предпоставка за дистанциране от проекта за съюз с Втория райх. Така “френският синдром” остава със запазен периметър във външната политика на Италия, за да бъде изживян окончателно през 1881 г., след унижителното за Рим установяване на френски протекторат в Тунис.

Обстоятелството, че премиерът Агостино Депретис “забравя” за уговорката в Берлин, следва да се обясни и със скоротечността на събитията в Изтока². През същия месец ноември блокираната в Плевен османска войска се предава и “набедената” – според европейските прогнози – за приключена руска кампания се развърща в мощно и успешно зимно настъпление. Преминалото още през юли от “условен” към “въоръжен” неутралитет английско правителство се ангажира с ред инициативи за ограничаване на последиците от вече видимата крайна победа на русите³. На 21 януари 1878 г. се стига до сондаж във Виена за сключване на съюз, но граф Дюла Андраши отказва всякакви ангажменти с мотива, че не желае да нарушава Съюза на тримата императори.

Сондаж с аналогично искане е направен и в италианската столица. Депретис се въздържа от участие, но впоследствие, когато от Лондон постъпва нова поредица от допитвания за изработване на съгласувана политика по защита на общите интереси в Средиземно море, премиерът дава картбланш за преговори⁴. Всъщност в тази покана за сътрудничество се съдържа и първият шанс за активно интегриране на Рим в дебата по неутрализиране на кризата. Междувременно този шанс добива ново, твърде важно измерение. На 26 февруари, чрез посланика си в италианската столица Хаймерле, Андраши също подава сигнал, че се нуждае от съдействието на Италия. Той предлага алтернатива на италианските претенции за компенсации – при австрийско заемане на Босна и Херцеговина – в Тунис и Триполи. Изключва по принцип това да стане за сметка на австрийски или албански земи. В отговор Депретис отново декларира верността си към концепцията за появата

на стратегически дисбаланс в Адриатика и предупреждава, че ако все пак Виена получи от Европа провинциите, Рим ще блокира всички други решения, които биха били от полза за Австро-Унгария по останалите балкански въпроси.

На 7 март Андраши прави последното си предложение: Виена се спира на варианта “временна окупация” за Босна и Херцеговина. Удовлетворен в известна степен от отстъплението на Монархията, Депретис не отхвърля формулата, но изисква дискусия по нея. В разговора си с Хаймерле премиерът проявява склонност и към придобивки в Средиземно море⁵. Нещата обаче приключват до тук – шансът не успява да се реализира, а причините са от вътрешнополитическо естество и в най-голяма степен отразяват актуалната за момента, решаваща зависимост на външното поведение от обществено-политическите и тясно-партийните процеси и проблеми в кралството.

Връщайки се назад във времето уточняваме, че след подадена оставка и получен нов мандат от монарха, А. Депретис сформира своя втори кабинет на 26 декември 1877 г. Ключовата фигура в него е Фр. Криспи, поел поста на вътрешен министър – на мястото на политическия си и личен противник Никотера, чиито действия всъщност довеждат до оставката на първото правителство на “Левицата”. Стабилността на министерския екип зависи от парламентарната подкрепа, а за да си осигури мнозинство, Депретис трябва да привлече или Никотера и неговата група, или групата на Бенедето Кайроли, активен член на “лявата” опозиция срещу първия му кабинет. Трудната задача на премиера в това отношение се усложнява неимоверно и поради настъпването на събития от крупно политическо значение за държавата и нацията, погълнали изцяло енергията на правителството в първите месеци на настъпващата година: на 9 януари 1878 г. умира кралят-обединител Виктор Емануил II, а на 7 февруари – папа Пий IX⁶.

В тази усложнена ситуация се провалят всички опити да се консолидира “Левицата” – единственият начин да се обезпечи за правителството устойчива парламентарна база. В началото на март върху кабинета е нанесен допълнителен сериозен удар: контролираният от Никотера вестник “Берсалиере” и редица други вестници обвиняват вътрешния министър Криспи в двуженство⁷. Сензацията намира ши-

рок обществен отзвук и дълго време не слиза от първите страници на пресата.

Последиците не закъсняват: на 6 март Криспи подава оставка, а Депретис поема вътрешното министерство. На 8 март, когато се открива поредната сесия на парламента, за председател на Камарата е избран политическият опонент на премиера, Кайроли. На следващия ден Депретис решава да подаде оставката на целия кабинет и на 11 март я връчва на краля⁸.

С края на вторият “кабинет Депретис” приключва и фазата на предприетите инициативи за активно интегриране на Италия в европейската външнополитическа динамика, станала особено интензивна около връхната точка на кризата – 3 март 1878 г., денят, в който Руско-турската война е увенчана с прелиминарния договор от Сан Стефано. С тези опити Италия за първи път предявява амбицията да действа върху терен с далечни перспективи, където нейните национални проблеми се преплитат и сблъскват с други интереси, провокирани от общите проблеми на развитието ѝ. Това е и ориентацията към възможности да се маневрира в полето на дипломатията, да се дефинират и подреждат факторите на съпротива с адаптация на целите към обстоятелствата и към силата на конкурентните интереси⁹. Точно в това отношение обаче – доколко линията на Депретис би претърпяла развитие към придобивки от експанзионистичен тип, т.е. да надскочи чисто националистическата си предпоставеност – историята никога не би могла да даде окончателен отговор. От значение е все пак, че индикации за подобна развързка не липсват, а Депретис подчертава важноста ѝ с намерението да я препоръча на приемника си като позитивна цел¹⁰.

Следващият кабинет – първият, сформиран с мандат на новия монарх, се оглавява от представителя на радикалната “левица” Б. Кайроли. Изтъкнат националист и иредентист, привърженикът на чистата либерална идея Кайроли набира екип, в който на един от възловите постове – този на външния министър – е избран човек от “Десницата”, граф Луиджи Корти. Движещият мотив за този номинация е, че като посланик в Цариград Корти познава в детайли Източния въпрос и съответно е в състояние да изгради най-целесъобразната за италианските интереси линия на поведение в изходната фаза на кризата. В

действителност обаче влиза в сила нарочната нагласа да се неутрализира изцяло насоката, начертана от “Левицата” през следващите две години ¹¹.

В писмо от 28 март 1878 г. до посланика на Рим в Лондон, ген. Луиджи Менабреа, граф Корти аргументира отказа на неговата страна да влезе в договореност с английското правителство за защита на общи интереси в Средиземно море. Възможността за сътрудничество се ограничава до района на Черно море и Проливите, но изключително в търговската сфера. Всеки политически ангажимент, който би “въвлякъл Италия в по-нататъшни действия”, се счита за неприемлив¹². Заплахата Италия да бъде използвана във война срещу Русия е основният мотив за съдържаност на Корти в този момент¹³.

Преписката от предконгресния период показва, че като цяло дипломатическият корпус на кралството не е единен в следването на курса, налаган от граф Корти. Категорична подкрепа министърът получава единствено от посланика във Виена, неговият личен приятел и съмишленик граф Николис ди Робилант¹⁴.

В кореспонденцията между Корти и Робилант преобладават две съществени теми: австро-италианските отношения и плановете на Андраши за следвоенното устройство на Балканите. При отразяването на първата тема ясно личи стремежът на външния министър да води гъвкава, добре подготвена, но и почти винаги балансираща на ръба на скандала игра с политическите си опоненти в страната. Графът непрекъснато подчертава, че е готов да прибегне до оставка, ако срещне краен отпор и точно в тази връзка подкрепата на посланика доказва високата си стойност: с оглед на иредентистките настроения, които непрекъснато ескалират в кралството на нива улица – парламент – кабинет, поведението на екипа Корти-Робилант изиграва своята тушираща роля спрямо ответното недоверие и враждебност, демонстрирани – на моменти безцеремонно – от австрийска страна. В отговор на неуморно подчертавания пацифизъм на италианската външна политика спрямо съседната империя, Виена демонстрира доброжелателност, но тя по-скоро се ограничава до персоналното отношение към италианския пръв дипломат. Подозрителността обаче, която се запазва в австрийската столица към италианските вътрешнополитически фактори, действащи в открит фронт срещу курса на Корти, поддържа

тази доброжелателност в граници, лесно преодолими по посока на откровената дидактика¹⁵.

Усилията да се съхрани спокойния тон в контактите с Хабсбургската монархия се разгръщат и в една допълнителна, твърде съществена проекция: дава се израз на комплексната незаинтересованост на италианските управляващи към проектите, идеите и реалната политика на виенското правителство в югоизточно направление. В писмо от 5 април посланикът споделя “със сигурност”, че Монархията планира да изгради с държавите и провинциите в Зап. Балкани един вид Zollverein, в който Австро-Унгария ще играе ролята на Прусия в германския свят. Графът е на мнение, че един подобен митнически съюз между Австро-Унгария, Сърбия, Черна гора, Босна и Херцеговина, Албания и т. н. до Солун, би станал такъв икономически фактор, който навярно ще бъде по-малко приемлив за някоя от Великите сили¹⁶. Не след дълго тази велика сила ще бъде “припозната” в лицето на Англия, но по-важното в случая е, че италианското външнополитическо ведомство заема позицията на страничен наблюдател по отношение на една конфигурация, която цели да гарантира решаващия превес на Австро-Унгария в Адриатика¹⁷. Идентично е поведението на Корти и по въпроси, касаещи бъдещата принадлежност на пристанища и участъци от източната адриатическа брегова ивица, австрийското становище за които клони към статутни, позволяващи собствени изгоди. Инструкциите, идващи от Рим във връзка с този дебат, изискват въздържаност или помирителни инициативи с оглед общоевропейския интерес за стабилизиране на мира¹⁸.

В реална опозиция на политиката, водена от граф Корти, застава дипломатическият представител на Италия в Лондон, ген. Менабреа. Основната идея на посланика е да се осигури нов живот на тази програма, но не по пътя на войнствения радикализъм от иридентистки тип, а със средствата на разумния диалог и взаимните компромиси.

Менабреа търси възможностите за такава политика и в европейския контекст, влизайки в пряка и пространна дискусия с представители на британския – и чужд – политически елит в Лондон. Надеждите за успех, според него, се съдържат в редуцирането на исканията, т.е. отказ от претенциите за Триест на този етап и съсредоточаване на преговорите единствено върху Трентино; както и чрез представянето

на стройна аргументация в полза на окончателното решаване на такъв един проблем, който е “болка за италианците” и “тежест за австрийците”. В самото навечерие на конгреса Менабреа потвърждава, че според чутото от маркиз Солсбъри – настоящ външен министър, а и от неговия предшественик лорд Дерби, “Италия ще намери не опозиция, а подкрепа в лицето на Англия”. Генералът изтъква още, че въпросът е “узрял” за европейската дипломатическа маса от гледна точка на обстоятелството, че на поддържаща позиция Италия би могла да разчита и от страна на Русия: посланикът на Петербург в английската столица, граф Петър Шувалов, дава гаранции за това ден преди да отпътува за Берлин¹⁹.

Наред с посланията от Лондон, внушения за ориентация към по-ангажирана политика се съдържат и в донесенията на някои консулски представителства на кралството по адриатическото балканско крайбрежие, както и от Тунис. Акцентите в тях по правило търсят обосновка на една заинтересованост, която Италия задължително би следвало да култивира с оглед перспективите за бъдеща експанзия в райони с вече заявени и агресиращи конкурентни интереси²⁰.

Сигналите, подавани от различните звена на италианския дипломатически корпус, не успяват да внесат обрат във външнополитическата насока, начертана от министър Корти. Той и посланикът на Рим в Берлин граф Едуардо де Лоне са определени за пълномощни представители на Италия за свикания на 13 юни в германската столица европейски конгрес – обстоятелство, което позволява на първия италиански дипломат да сполучи в намеренията си докрай.

Италианските пратеници пристигат в Берлин, снабдени с инструкции, разработени от външния министър и одобрени от кабинета. Като съдържание, те дават такава насока за работа, която би позволила на Рим да се впише реално в конгресната дискусия, постигайки в някаква степен защита на своите регионални интереси. Но поведението на Корти впоследствие, по време на заседанията, доказва, че текстът им е предназначен по-скоро да преодолее евентуалните обструкции в правителството, а не толкова да даде картбланш за относително потвърд курс.

Според инструкциите, пълномощните министри следва да отстояват италианските интереси, които са дефинирани в две групи. Първата обобщава общеевропейските интереси, в рамките на които

Италия отделя три свои приоритетни теми: запазване на мира; гарантиране свободата на търговията и корабоплаването в Изтока; защита на правата и привилегиите на италианските поданици в региона, произлизащи от условията на капитулациите. Предвижда се по тези въпроси делегатите на Италия да влизат в пълноценно взаимодействие с представителите на останалите сили.

Втората група обособява интереси от “по-специален” за страната характер. По отношение на тях дипломатите на кралството трябва да черпят “вдъхновение и аргументи от чувството за почит, което изпитват към династията и нацията”. Спецификата на тези интереси е закодирана в поведението, диктувано от условията в следната формулировка: ако на конгреса се повдигне възможността за окупация на Босна и Херцеговина от страна на Австро-Унгария, италианските представители ще пледират тя да бъде с временен характер, като акцентът трябва да пада както върху лимита във времето, така и върху лимита на окупационните части; ако обаче (което е малко вероятно) стане въпрос за действителна анексия на провинциите, италианските представители трябва да скандализират преговорите и на тази база да поставят категорично въпроса за компенсации в полза на Италия”²¹.

В инструкциите са отразени и три дискуссионни аспекта, приобщени към италианската заинтересованост и даващи представа как следва да се процедира по тях. Приоритетната позиция е запазена за въпроса, касаещ адриатическите пристанища на Черна гора, зададен в контекста на руско-австрийските противоположни становища. Предвижда се по тази тема Италия да не взема страна, а да съдейства за намирането на компромисно решение.

Бъдещите граници на новата балканска държава България съставляват вторият аспект, намерил място в текста на Корти. В действителност това е първата документирана теза от италианска страна по българския въпрос, която е по-скоро абстрактно-теоретична и в никакъв случай не кореспондира с реалната политическа сложност на текущата му постановка. Мнението на Рим е маркирано единствено в изискването за спазване на националния принцип, което в условията на многонационалната османска империя би било не лесна задача.

Последният аспект, фиксиран в съдържанието на инструкциите, е готовността на Италия да съдейства за задоволяване на претенциите,

които биха предявили на конгреса Гърция и Румъния. Изрично е подчертано, че Румъния може да разчита на Рим при утвърждаването на националната си независимост²². Би могло да се твърди със сигурност, че този последен аспект всъщност се оказва най-интензивно “експлоатиран” от Корти и Де Лоне – поне в съотношение с усилията, които те полагат по въпросите, изискващи особен, открояващ се италиански ангажимент²³.

А такъв, според инструкциите, е задължителен при обслужването на т.нар. “специални” национални интереси. В навечерието на конгреса става ясно, че формулата на заемане, която Виена възнамерява да предложи за Босна и Херцеговина, се ограничава до временна окупация, подкрепена с мандат от европейските сили. На този терен активността на италианската дипломация резонно би могла да се освободи от въпроса за компенсациите, както прави Депретис, и да се съсредоточи върху процедурата и характеристиките на окупацията – проблем, колкото технически, толкова и политически с оглед на засиленото, макар и временно, австрийско военно присъствие в Зап. Балкани и Адриатика. Подобен дебат би имал място на форума в Берлин, при това не като прецедент, а като естествена препратка към дискусията по аналогичната и третирана с висока степен на заинтересованост от западните държави окупация на руските войски в България. От друга страна, открояването на италианския ангажимент в тази насока би засвидетелствало пред Европа една добра адаптивност на курса, достатъчно дистанциран от обществените настроения и подчинен на амбицията да се афишират знаци за равнопоставеност в семейството на силите.

На конгресните заседания обаче представителите на Рим проявяват активност по всички аспекти, отразени в инструкциите, с едно единствено изключение: “специалните” интереси на нацията. Хронологията на италианските ангажименти в Берлин показва това недвусмислено.

Първото участие на италианските пълномощни министри е в петото заседание (от 24 юни), когато заедно с представителите на Австро-Унгария и Франция налагат две решения по българския въпрос: 1) В България и Източна Румелия да се запазят търговските договори и договорите за корабоплаване, както и всеки друг договор, сключен с

Високата Порта при условията на имунитет и привилегии за чуждите поданици; заедно с това се решава да се потвърдят правата на консулска защита, такива, каквито са фиксирани в капитулациите; 2) Да се забрани в България и Източна Румелия правото на транзит за стоките, преминаващи през територията им, като се запазва задължението чуждите поданици и търговията на всички сили да се ползват с равенство²⁴. Не случайно по-късно италиански автор ще отбележи с тъжен хумор, че това са едни от “най-малко щастливите” постановки, залегнали в клаузите на Берлинския договор²⁵.

На шестото заседание (от 25 юни) граф Корти се намесва в спора между представителите на Русия и Австро-Унгария по въпроса за състава на комисията, натоварена да организира държавния живот в България през временното управление. По негово предложение в комисията са включени консулите на силите в българските земи, а в случай на разногласие между тях и руския (или турския) комисар – и представителите на същите сили в Цариград²⁶.

Въпросът за статута на Босна и Херцеговина е поставен от граф Андраши на осмото заседание на конгреса. Датата е 28 юни. Съгласно чл. 14 от прелиминарния договор от Сан Стефано, за тези провинции се предвижда прилагане на реформите, посочени от конференцията в Цариград (1877 г.), с някои промени, договорени допълнително между В. Порта, Русия и Австро-Унгария. Андраши отхвърля тази формула и без да посочва алтернатива заявява, че поради сериозни и обременителни причини Австрия желае тежките условия в тези османски провинции да бъдат неутрализирани веднъж завинаги. Следва предложението на британския делегат Солсбъри, което определя конгресът да даде мандат на Австро-Унгария да окупира и администрира Босна и Херцеговина при запазен върховен суверенитет на султана. Бисмарк одобрява предложението, Франция и Русия го приемат без забележки. Очакваните от италианска страна обструкции се ограничават до единствения въпрос, поставен с “известна несигурност” от Корти: “Бих желал да попитам първия австро-унгарски представител дали Негово Превъзходителство ще бъде в състояние да изложи, във връзка с предложението на Англия, някои последни разяснения от гледна точка на общоевропейския интерес”. При което граф Андраши, припомняйки вече декларираните мотиви, отговаря, че се надява и дори е убеден, че

гледната точка на Европа, вдъхновила австро-унгарския кабинет да приеме това тежко задължение, не ще бъде пренебрегната от италианското правителство в разрез с преценките на останалите европейски кабинети. Малко по-късно, по свидетелството на Солсбъри, италианските представители приемат предложението с “видима неохота”²⁷.

Извън въпроса за Босна и Херцеговина пълномощните министри на Рим се ангажират с участие в разискванията на конгреса по казуси, свързани с: политическия и териториален статут на Румъния (девето заседание от 29 юни); претенциите на Виена за бреговата ивица Спитца и пристанището Антивари, които граф Де Лоне се опитва да апострофира, но без успех (десето заседание от 30 юни); граничните проблеми между Турция и Гърция (тринадесето заседание от 5 юли); границите на Сърбия (петнадесето заседание от 8 юли); процедурите по контрола върху отоманския дълг (осемнадесето заседание от 11 юли)²⁸.

В лични записки и чрез кореспонденцията, поддържана през тези дни, Корти аргументира подробно поведението си в задкулисието и в залата на конгреса. Съществено място в текстовете му заема темата за натиска, оказван върху него, както от отделни персони, така и от атмосферата на дебатите като цяло. Главната роля на “репресивна” фигура графът отрежда на германския канцлер Ото фон Бисмарк, домакин на форума.

В паметна бележка от 15 юни първият италиански пълномощен министър споделя за проведен разговор с княз Бюлов. Секретарят в германското външно министерство му доверява, че приятелството на Италия е една от важните цели за външната политика на Райха. Според него императорът и княз Бисмарк са готови не само да декларират, но и да докажат на дело готовността си за сътрудничество с Рим: разговорите между канцлера и Криспи през есента на предната година за евентуален съюз на антифренска основа са ясно доказателство в този смисъл. Но, от друга страна, добавя Бюлов, “княз Бисмарк би изоставил Италия в деня, в който тя демонстрира каквато и да било враждебност спрямо съседната империя (Австро-Унгария – б.а.), с която той желае да няма нови усложнения”²⁹.

Чужд на безцеремонността, разиграна от “железния канцлер”, в дискусиата си с Корти на 16 юни 1878 г., граф Андраши предпочита

да теоретизира върху проблемите, с които предстои да се сблъска Монархията, ако получи мандата на Европа в Босна и Херцеговина. Все пак и той не пропуска да заложи на твърдостта в намеренията си – дипломатично отхвърля всякакво съмнение относно “невъзможността няколко села в повече или по-малко” да станат причина за война между Австро-Унгария и Италия³⁰.

Тези два акцента в проведените предварителни разговори дават добра представа за настроението, което владее италианските представители към момента, когато въпросът за Босна и Херцеговина влиза в дневния ред на конгреса. За да се изяснят обаче достатъчно причините за неубедителното им поведение на заседанието от 28 юни, би следвало да открянем отчасти и завесата за атмосферата по време на самите разисквания, такива каквито ги вижда и изживява първият представител на Рим.

“Фактите показаха, пише Корти в поверителна информация до Кайроли от следващия ден, колко добре направихме като се притаихме, защото твърде ужасяваща би била отговорността, която щеше да поеме Италия пред лицето на Историята, ако бяхме наложили едно вето, обезсмислящо в крайна сметка работата на конгреса. Беше въпрос на предчувствие как на опозицията на турските представители, княз Бисмарк, повече от всеки друг ангажиран с успешния завършек на конгреса, щеше да отвърне с натиск, от който те много трудно биха могли да се измъкнат. И фактите потвърдиха нашите предвиждания. След като изслуша декларациите на османските делегати, Негово Височество отпраща към тях сурови и заплашителни думи, налагайки впечатлението, че Европа е решена да принуди Турция да се подчини на волята ѝ. Изтръпнах от мисълта за положението, в което би се оказала Италия, ако точно в този момент се беше поставила в опозиция на всички велики сили. Онези мъгливи на княз Бисмарк щяха да паднат и върху Италия, която би се изправила пред мъчителната дилема: или да компрометира своето достойнство, прекланяйки глава пред натиска на останалите сили, или да върви срещу всички към още по-тежки усложнения. Аз, следователно, приключва Корти, оставам с твърдото убеждение, че италианските представители следваха в тази тежка обстановка единственото поведение, което отговаряше на интересите и достойнството на Краля и Нацията”³¹.

Респектиращото поведение на канцлера е основен сюжет и в описанията на графа, предназначени за политическите му приятели Бруцо, военен министър в правителството на Кайроли, и Села, бивш финансов министър от началото на 70-те години. В тези лични писма външният министър коментира безпокойството на Кайроли, засвидетелствано в ответните му телеграми от 30 юни, учуден от факта, че това се случва предвид яснотата на “въпроса за Босна” далеч преди свикването на конгреса. Корти обаче избягва детайлите в становището на премиера – да се търсят, според началните инструкции, възможности за дискусия върху параметрите на окупацията по подобие на тези за руските окупационни лимити в България³². Графът неизменно изтъква тезата, че мисията на Италия в Берлин е не да провокира, а да помирява срещуположните интереси в услуга на мира. Италия не може да напусне позицията си на помирител без да компрометира работата на конгреса и без да има намерението да се въоръжи от глава до пети, гласи едно от характерните му заключения в писмото до Бруцо³³. Както и следното, адресирано този път до Села, което е не по-малко показателно: “Ако желаехме да стоим в опозиция на Австрия, трябваше да се явим на конгреса въоръжени като самата нея и Англия, да влезем в съюз с Русия и да провокираме, може би, един европейски конфликт, в който да се изправим срещу западните сили”³⁴.

Съвременници и по-късни интерпретатори на италианското поведение в Берлин тълкуват нееднозначно линията на Корти. Според Р. Бонги съзнанието, манталитета, волята на Италия, такива, каквито са внушени от действията на италианската дипломация в германската столица, изглеждат жалки и ограничени. Нацията с претенции да е велика, продължава авторът, е като човек, качен на планина – мащабна панорама на земи, води и всичко останало се разкрива пред очите му. В първата значима криза, в която се наложи да защити позиция, дипломацията на Италия – определена вече като велика нация, въобще не изглеждаше да е достигнала някакъв връх. Напротив, веригите на Алпите, от една страна, и морето, от друга, не ѝ позволиха да види нищо отвъд. Вече 26-милионна, Италия не се почувства готова да заеме мястото, дълга, мисията, които ѝ се полагат в света³⁵.

Противоположна е позицията на друг непосредствен свидетел на събитията от втората половина на 70-те години на XIX в. С. Ячини

застава в твърда подкрепа на Корти, привеждайки буквално собствените му аргументи: “Една сила, която иска да се възползва от тенденцията на уголемяване, както ѝ подхожда като критерий за собствено поведение във външната политика, непременно ще претърпи катастрофа, ако не е в състояние да наложи със сила желанията си на всички останали. И при това си навлича общата неприязън”. Авторът е на мнение, че придържането към курс на експанзионизъм в италиански условия има характера на болезнена политическа мегаломания³⁶.

Психологическият “феномен Корти” също се превръща в мотив за критично отношение: “Малодушен и мълчалив – мълчалив по нрав и поради зле култивирана комуникативност, той се задоволи само да бъде “сервилно различен” от позицията на Бисмарк”, пише С. Чилибрици. Освен че не получава никакви материални придобивки, гласи по-нататък коментарът му, граф Корти дори не протестира енергично, поне в името на националния принцип, срещу австрийската окупация на Босна и Херцеговина³⁷. Тук става въпрос за пасивността на италианските представители и при известието (от 8 юли) за англо-турската договореност да се отдаде на Великобритания о. Кипър – обстоятелство, което доразкрива параметрите на имперския поход, предприет от заинтересованите сили срещу Турция³⁸.

Становището на Дж. Канделоро е по-умерено, но нелишено от вътрешно противоречие. Тази политика, пише той, която Корти наричаше политика на “чистите ръце”, продължаваше курса на “десницата” и имаше своята логика, защото отчиташе по-голямата военна сила и по-стабилните дипломатически позиции на Австрия в сравнение с Италия; в същото време тази политика се стремеше да не допусне въвличането на Италия в рискови експанзионистични начинания, които в отсъствието на съответната дипломатическа подготовка и предвид отношенията с Франция, можеха да бъдат твърде опасни. Обективен в преценката си, Канделоро твърди, че Италия отстоява принципа на статуквото в Средиземноморския басейн и териториалната цялост на Турската империя както на Балканите, така и в Сев. Африка, *за да избегне възбуждането на апетита на по-силните държави* (курсив мой, С.С.). Оттук и логиката в поведението на Рим да не се ангажира в експанзионистични инициативи³⁹.

Противоречието в тезата на автора произлиза от невъзможността да се помири “позитивността” в оперативната логика на Корти

с реалностите, очертали се в навечерието и по време на конгреса в германската столица. Обстоятелството, че одобрените от берлинския форум окупации на Босна и Херцеговина от Австро-Унгария и на Кипър от Англия – по същество нарушаващи статуквото и откриващи нова фаза в европейската Средиземноморска експанзия, не води до адаптация на италианското външнополитическо поведение, а по-скоро до изолацията на Италия в перспектива. Един факт, който доказва несъстоятелността на концептуалния избор, направен поначало от Корти, а именно да се придържа към политика, подчинена *преднамерено* на целта да се неутрализира изцяло начертания от първите “леви” правителства курс.

Аналитичните възможности на този аспект остават встрани от терена, предпочитан по принцип от изследователите: самостоятелното и обособено разглеждане на външната политика, инициирана от Депретис в развоя на Източната криза, от една страна, и заключителната ѝ фаза, дело на Корти, от друга. Така в интерпретациите крайният резултат се оказва решаваща предпоставка за критиката и цялостното лишаване от шансове на тенденцията, целенасочено обезличена след март 1878 г. Безкритичното господство на тезата за по-силните дипломатически и военни позиции на Виена се превръща в абстракция, омаловажила неоправдано видимостта за еволюцията на австрийската линия в контекста на италианските обструкции – не в иредентистката им праволинейност на неофициално обществено мнение, а като официална конкретика, фиксирана ясно в ходовете на Депретис от лятото на 1877 г. до края на втория му кабинет. В този смисъл и мисията на Криспи, и всички следващи стъпки на Депретис в заключителния етап на войната, допринасят за постепенното предефиниране на австрийската позиция. Същото се случва и с италианското становище – искането на Рим за компенсации в Трентино и Триест се преориентира в заинтересованост към придобивки от експанзионистичен тип. Но това става реалност едва тогава, когато Андраши декларира готовността си за компромис и възприема за Босна и Херцеговина формулата “временна окупация”. От значение в случая е и претенцията, предявена от Депретис, Италия да подложи на дебат параметрите на тази окупация⁴⁰.

Така че, когато на власт идва правителството на Кайроли, дистанцията между Виена и Рим е вече чувствително скъсена и далеч

не е малка заслугата на първите кабинети от “Левицата” за това, че и австрийската страна е *принудена* да измине част от нея. По време на конгресните заседания граф Андраши признава пред Корти, че до голяма степен решението му да се спре на статута “временна окупация” е продиктувано от италианската позиция. Дори изненадата на Бисмарк, че Виена не се решава директно на “чиста анексия”, е своеобразно свидетелство за стойността на италианското упорство⁴¹. Тези знаци обаче така и не се превръщат за външния министър в повод за търсене на приемствеността в практикуваното от неговите предшественици поведение. Нито пък дават основание на историографите да “внесат” някаква доза ефективност в онова, което реализират като свой дял от италианската външна политика по време на Източната криза първите две правителства на А. Депретис.

Поел през март 1878 г. управлението, екипът на Б. Кайроли се разграничава категорично от възможността да се обвърже с насоките на външната политика, следвана до този момент. В месеците преди и по време на Берлинския конгрес, новият титуляр във външното министерство загърбва сферите на евентуален дебат, очертали се с позитивна перспектива за защита на националните и регионални интереси на кралството в изходната фаза на Източната криза. Предпочел да заложи на хиперболите в представите за опасността, на която би се подложила или генерирала Италия, ако запази линията на съпротива спрямо австрийските балкански планове, граф Корти поставя де факто страната си в групата на незаинтересованите сили. С поведението си на помирител и с творческата си съпричастност към проблемите и решенията от общоевропейски интерес, той постига главната цел на своята политика: да осигури гаранции за добронамереност от и към всички, в условността на подчертана свобода от претенции и ангажменти.

Лакмусът на обществените настроения в Италия първи ще индикира несъстоятелността на тази политика⁴². Но извън подривната сила на иредентистката враждебност, чийто успех не би могъл да се възползва в нещо повече от оставката на министъра, ерозията в устоите на споменатата политика бързо ще намери израз преди всичко в липсата на дипломатическа мобилност, в неадаптивността и, общо взето, в “съсредоточаването”, опряно на пасивността. Една поредица от

негативни аспекти, които неизбежно и твърде конфузно ще разкрият в недалечното бъдеще реалния “европейски” статут на Италия – този на самоизолацията.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Симеонов, С.** Мисията на Франческо Криспи в Европа през есента на 1877 г. – В: *Епохи*, 1999, № 1-2, год. VII, с. 61–85.

² **Cilibrizzi, S.** *Storia parlamentare, politica e diplomatica d' Italia (Da Novara a Vittorio Veneto)*, vol. II (1870-1896), Napoli, 1939, p. 158. Според автора, победата на републиканците във Франция мотивира и германския канцлер Ото фон Бисмарк да се въздържа по дискутираната с Криспи възможност за двустранен съюз срещу Третата република. С тази разлика, че той вече го прави и от позицията на незаинтересоваността по принцип – нещо, което тепърва ще осмисля жертвите, които трябва да си позволи Рим, за да се добере до партньорството на Берлин. В това отношение може би Т. Паламенги – Криспи е прав, когато твърди, че Италия е пропуснала възможността да стане първият – и приоритетен – съюзник на Германия – вж. **Crispi, F.** *Politica estera. Memorie e documenti*. Milano, 1912, p. 72

³ **Пангев, А.** Българският въпрос във Великобритания 1876–1878, С., 1980, с. 150–158.

⁴ **Crispi, F.** *Op. cit.*, p. 74. Публикувани са три телеграми с дати 9, 13 и 16 март, от посланика на Рим в Лондон ген. Мабреа до Депретис, които са в отговор на положителното становище на премиера, фиксирано в телеграмата му от 8 март. Телеграмите са с допълващо се съдържание, разкриващо еволюцията в английската постановка за изграждане на единна политика. От първоначалното искане относно Египет, Триполи и Тунис (от 9 март), предложението се разпростира върху целия басейн на Средиземно море (от 13 март), за да включи в окончателния си вариант и Черно море (от 16 март).

⁵ По подробно за външната политика на втория “кабинет Депретис” вж. **Giglio, C.** *Il secondo gabinetto Depretis e la crisi balcanica (dicembre 1877 – marzo 1878)* – In: *Rivista storica italiana*, vol. 67, 1955, pp. 182–212.

⁶ Кралят умира на 58 г. от плевро-пневмония, а Пий IX – на 86 г. от бронхит – вж. **Cilibrizzi, S.** *Op. cit.*, pp. 133–139.

⁷ *Ibidem*, pp. 142–143. Фр. Криспи се разделя с Розалия Монтмасон през зимата на 1875 г. Това е жената, с която има църковен брак от 1854 г. и която го следва в знаменития поход на Гарибалди с “Хилядата” през 1860 г. На 27 януари

1878 г., вече вътрешен министър, Криспи се жени за Лина Барбагало, от която има дете. Бракът е отново църковен, което става и повод за скандала, тъй като този вид обвързване изключва развода. По-късно в съда потърпевшият защитава тезата, че свещеникът, сключил брака му с Розалия, е бил без правомощия (незаклет). Версията минава успешно и през май 1878 г. неаполитанският съд признава за валиден единствено вторият брак. Криспи печели делото, но ударът върху политическата му кариера го отдалечава за цели 9 години от изпълнителната власт.

⁸ **Канделоро, Дж.** История современной Италии, т. VI (Развитие капитализма и рабочее движение 1871–1896), М., 1973, с. 125–127.

⁹ *Storia d'Italia*, vol. IV (Da Cavour alla fine della prima guerra mondiale), Torino, 1965, p. 379. С мисията на Криспи първото правителство на “Левицата” си поставя за цел да защити националните приоритети, загърбвайки изцяло експанзионистичните възможности – предложения за придобивки в този план идват от Берлин, Лондон и Виена. Любопитна – относно италианските нагласи за компенсации – е позицията на австро-унгарския посланик в Рим, барон Хаймерле: “Погледът на всички италианци, пише той, е насочен към Тренто и едва когато се разбере, че нищо няма да се постигне в това направление, ще се тръгне към друга цел за компенсация” – вж. *ibidem*, p. 381.

¹⁰ **Giglio, C.** *Op. cit.*, p. 206.

¹¹ *I documenti diplomatici italiani* (Seconda serie 1870–1896, vol. X). Istituto poligrafico dello Stato (по-нататък DDI), № 300, pp. 332–342: Нежеланието на новия кабинет да се обвърже със следвания до този момент външнополитически курс е отразено и в спомените на Криспи: на молбата му до Кайроли да го запознае с материалите от европейската мисия, както и да проведат разговор върху актуалното състояние на външната политика, новият премиер реагира с категорична незаинтересованост – вж. **Crispi, F.** *Op. cit.*, p. 73.

¹² DDI (Seconda serie 1870–1896, vol. X), № 18, p. 11.

¹³ *Ibidem*, № 300, p. 336.

¹⁴ *Ibidem*, № 34, pp. 24–25.

¹⁵ *Ibidem*, № 41, pp. 41–42; № 81, pp. 74–75; № 119, pp. 112–114; № 154, p. 145.

¹⁶ *Ibidem*, № 51, p. 43.

¹⁷ *Ibidem*, № 97, p. 89. Шифрованото приложение в доклада на Робилант твърди: “Андраши е склонен да премахне от своята програма анексията на Босна и Херцеговина и ще се задоволи с формирането на една автономна област в Зап. Балкани – на запад от линията Видин-Кавала, при условие, че всички тези страни, вкл. Сърбия, Черна гора и Албания, до границата с Гърция (уголемена), ще бъдат обвързани чрез митнически и военен съюз с Австро-Унгария. Твърди се обаче, че Англия ни най-малко не би била разположена да приеме тази форма на решение, ако бъде внесено на конгреса”.

¹⁸ Ibidem, № 100, p.91. За поведението на Робилант вж. ibidem, № 103, pp. 93–96; № 126, pp. 120–121.

¹⁹ Внушенията на Менабреа са представени в градация, с постепенно разширяване на доводите и с нарастваща сигурност за добри шансове, ако въпросът бъде поставен на европейско разискване – вж. ibidem, № 44, pp. 35–37; № 110, pp. 101–104; № 129, pp. 124–125; № 154, pp. 144–145; № 164, pp. 153–154. Заключителната част на последната информация уточнява: “Той (Шувалов) сподели, че в Петербург, малко преди да отпътува, му е било казано, че Русия е допуснала грешката да не обърне достатъчно внимание за евентуалните интереси на Италия, които тя би защитила в предстоящите дискусии... От начина, по който граф Шувалов ми говори за Австрия, са видни негативните чувства, или иначе казано, липсата на доверие, което тази страна си е “припечелила” в Англия, а това, струва ми се, би било от полза за Италия, дори и ако Австрия успее в своите намерения на конгреса”. Същият ден (6 юни) Менабреа отново телеграфира на Корти: “Малко преди да отпътува, граф Шувалов ме помоли да Ви пиша на конгреса, за да Ви кажа, че той се надява да установи добри отношения с Вас и че Вие можете да разчитате на неговата искреност и на желанието му да бъде полезен на Италия” – вж. ibidem, № 165, pp. 154–155.

²⁰ Ibidem, № 37, pp. 28–29; № 64, pp. 53–54; № 72, pp. 65–67.

²¹ Ibidem, № 167, pp. 155–156.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, № 198, pp. 190–191; № 201, pp. 193–194; № 221, pp. 226–227.

²⁴ Решенията залягат в чл. 8 на окончателния договорен текст – вж.

Плетньов, Г., Ив. Стоянов. Планове и програми в национално-освободителното движение през Възраждането (сборник документи), В. Търново, 1994, с. 196.

²⁵ ЦДА, КМФ 12, Инв. № 902/36; **Bonghi, R.** La diplomazia italiana nella crisi d' Oriente. – Nuova Antologia, (V XL) 1878, f. XI, pp. 109–110.

²⁶ Ibidem, p. 111. Постановката е отразена в чл. 6 на договора – вж.

Плетньов, Г., Ив. Стоянов. Цит. съч., с. 196.

²⁷ ЦДА, КМФ 12, Инв. № 902/36; **Bonghi, R.** Op. cit., p. 111.

²⁸ Ibidem, pp. 111–115.

²⁹ DDI (Seconda serie 1870–1896, vol. X), № 183, p. 177.

³⁰ Ibidem, № 186, pp. 178–179. Решимостта на виенското правителство да не допусне изненади в ущърб на балканските си планове, се потвърждава няколко дни по-късно: по информация на италианския консул в Рагуза към 20 юни, Австро-Унгария привежда в бойна готовност част от своята флота и мобилизира полковете в Далмация в състав от 20 000 д. Информацията е предадена за сведение в италианското военно министерство – вж. ibidem, № 198, p. 190.

³¹ Ibidem, № 220, pp. 223–226; № 221, pp. 226–227; № 216, pp. 214–215.

³² *Ibidem*, № 227, p. 247. Всъщност телеграмите на премиера от 30 юни са четири и ясно отразяват аспектите на загрижеността му. Наред с въпроса за окупационните параметри се препоръчва твърда антиавстрийска позиция по “сюжета” Спитца – Антивари като своеобразна морална компенсация за “отстъплението” от 28 юни. Кайроли не крие и притесненията си от реакциите в обществото и парламента поради очертаващото се разминаване с очакванията за адекватно поведение в Берлин. – вж. *Ibidem*, № 228, 229, 230, pp. 248–249. Кайроли отново повдига въпроса за окупацията на Босна и Херцеговина на 7 юли, но Корти остава твърд в убеждението си, че е невъзможно да се направи каквото и да било предвид риска да се стигне до война с Австро-Унгария – вж. *ibidem*, № 268, pp. 294–295; № 269, pp. 295–296.

³³ *Ibidem*, № 235, pp. 252–253.

³⁴ *Ibidem*, № 241, pp. 263–264.

³⁵ **Bonghi, R.** *Op. cit.*, p. 124.

³⁶ **Jacini, S.** *Pensieri sulla politica italiana* – in: *Nuova Antologia*, 16. V. 1889, parte II, cap. III. Обстоятелството, че текстът датира от края на 80-те г. на XIX в. указва ясно, че стрелите на авторовата критика са насочени най-вече към провежданата по това време от Фр. Криспи активна колониална политика. В този смисъл се налага не съвсем прецизен паралел с действията на граф Корти, носещи отпечатъка на една съвсем различна епоха за италианската външна политика.

³⁷ **Cilibrizzi, S.** *Op. cit.*, p. 158.

³⁸ *Storia d'Italia*, vol. IV, *Da Cavour alla...*, p. 383. Предложенията за компенсации идват от Виена, Берлин и Лондон. Що се отнася до предположението за получената от Англия френска свобода за действие в Тунис, Кайроли демонстрира своята загриженост още в деня на известието за британската окупация на Кипър – вж. *DDI*, vol. X, № 277, p. 303.

³⁹ **Канделоро, Дж.** *Цит. съч.*, с. 159.

⁴⁰ Любопитно е обстоятелството, че авторът, доказал по документален път това важно сближение на двете позиции — едно безспорно постижение за италианската дипломация, квалифицира политиката на Депретис като “непоследователна”, “колеблива” и “противоречива” – вж. **Giglio, C.** *Op. cit.*, p. 210. Свидетелство за неотклонността на италианската позиция по въпроса за Босна и Херцеговина намираме и в британската дипломатическа преписка. В строго секретния си доклад от 15 март 1878 г. до лорд Дерби, посланикът на кралицата в Рим, Паджет, пише, че “Виена е пожелала да работи заедно с Италия по Източния въпрос”. Австро-Унгария има желание да се споразумее с Италия, подчертава дипломатът и дори е леко изнервен от факта, че самият той е държан встрани от тези контакти. Текстът дава да се разбере, че въпросът за Босна и

Херцеговина в тясната му австро-италианска договореност, е от голямо значение за британската позиция – вж. *British documents on foreign affairs: reports and papers from the Foreign Office confidential print. Part I (from the mid-nineteenth century to the First World War. Series F, Europe, 1848–1914. Vol. 24 Italy 1875–1903, University publications of America, 1991, p. 36–37.*

⁴¹ DDI, vol. X, № 220, p. 225.

⁴² Посрещнат от мощна протестна вълна, граф Корти не се задържа дълго на поста си. Въпреки че е окуражаван от В. Веноста и подкрепян от премиера, който през октомври прави опит да защити в Камарата политиката на правителството в Берлин, министърът си подава оставката на 18.10.1878 г. След два месеца си отива и целият кабинет – вж. **Канделоро, Дж.** Цит. съч., с. 159–164.